Posudek magisterské diplomové práce

Bc. Lenka Vocílková

Obraz českých ekofarem po roce 89

Motivace českých ekofarmářů k nekonvenčnímu zemědělství

Fakulta humanitních studií University Karlovy

katedra sociální a kulturní ekologie, 2014

Úvod

Téma ekologického zemědělství je stále významnější jak ve společnosti, tak pro obor sociální a kulturní ekologie. Důvody nejsou jen v ekonomickém pilíři udržitelného rozvoje (produkce zemědělských statků), ale samozřejmě i v environmentální šetrnosti, v proměně venkova (tedy v socio-politickém pilíři) a pochopitelně i ve změnách hodnot a motivacích lidí, kteří se rozhodli se ekozemědělství věnovat. Právě oblast motivací šetrně hospodařících rolníků si zvolila za své užší podtéma Bc. Lenka Vocílková, zatímco ostatní pilíře explicitně nezmiňuje (viz dále), nicméně širšími souvislostmi se vedle lidského pilíře zabývá také.

1. Obsahová stránka

Projekt práce se postupně měnil, není domyšlen (viz dále) a na podobě výsledného textu je to patrné.

Práce obsahuje standardní Úvod a Závěr a méně standardně zvlášť Teoretickou část, Metodologii a Praktickou část.

Úvod práce by bylo možné označit za přehlednou informaci o obsahu textu, kdyby byly jeho přísliby reálně naplněny. Jasný příklad: „Cílem práce je vyhledat a shrnout data a vytvořit komplexní obraz o českém ekologickém farmaření. Práce prozkoumá motivace, které vedou v českém kontextu k rozhodnutí hospodařit ekologicky.“ (str. 7). Zatímco první větu by bylo (snad) možné naplnit dobrou disertací a předložený text ambici prostě nesplňuje, druhý záměr je splněn: nezvyklými formami, někde s velkým vhledem, jinde velmi klopotně.

Teoretická část postupuje částečně chronologicky, vysvětluje tedy peripetie konvenčního a šetrného zemědělského hospodaření v českých zemích včetně nejdůležitějších ideových zdrojů (Steiner). Slabinou úvodu, jež pokračuje v textu, je nedostatečné zdrojování. Ocenit je nutné shrnutí a zařazení kapitolky 1.4 „Akční plán pro rozvoj EZ“ jako symbolický pokus o dodání „tvrdých dat“, přestože těžiště zájmů autorky i práce samotné je zjevně jinde. Plně funkční a informačně bohatá je kapitola 1.5 „Definice pojmů“, měla jen být rozdělena na dvě podkapitoly: zemědělství a motivace. Naopak kapitola „Ekologické zemědělství v kontextu trvale udržitelného rozvoje“ je zjevně zařazena jen jako povinná úlitba oborovým paradigmatům. Má vlastní (Ivan Rynda) definice je uvedena na závěr kapitoly bez jakéhokoli komentáře nebo využití; přitom právě zasazení ekologického zemědělství do jednotlivých čtyř pilířů udržitelného rozvoje včetně lidského a jeho interpretace v jejich rámcích se přímo nabízí a byla by produktivní.

Metodologický oddíl je místy až zbytečně polopatický (zmínky o závěrečných otázkách polostrukturovaného rozhovoru, ale (opět až na zdroje) podrobný, včetně etiky výzkumu.

Jednoznačně nejsilnější částí práce je popis empirického výzkumu: farem, respondentů, průběhu, rozdělený do šesti dílčích případových studií. Škoda jen, že není dostatečně vytěžen v Závěru, který je tak mírným teoretickým antiklimaxem.

2. Práce s literaturou

Seznam použité literatury pokračuje v nedůslednostech nehodných odborného textu. Část „Knihy“ zahrnuje i jednotlivé kapitoly sborníků, ale dokonce např. přednášku (vytěžit a uvést přednášky je naprosto chvályhodné, ne však jako „knihu“) nebo zákon. Není rozlišena metodologická a věcná literatura (zemědělská, psychologická, jiná). Některé zdroje jsou zařazeny zřejmě jen ze zoufalství (Lomborg) a nejsou vůbec použity, jiné naopak k tématu patří, ale bohužel rovněž nejsou použity (Marvanová; výčet asi ani není úplný). Uvádět slovník je snad možné, ale: použito je *jediné* heslo (motivace), text navíc budí dojem, že je citován ze sekundární literatury (Nakonečný, str. 27), a dílo je uvedeno pravděpodobně jen proto, aby rozmnožilo počet cizojazyčných knižních publikací na plné tři, přičemž Yin zůstal velmi pravděpodobně nepřečten: je citován, resp. parafrázován zřejmě jen sekundárně (česky Švaříček, Šedová). Velmi často zdroj chybí: u úvodních „mott“ kapitol (str. 49 a jinde) a s odkazy je nakládáno, řekněme, velmi volně. Citační norma je nicméně dodržena sice v minimálním rozsahu (chybí např. počet stran nebo ISBN, ale minimalistický požadavek katedry dodržen je. Zmiňuji to jen proto, že například v kapitole 1.2 „Co předcházelo ekologickému zemědělství v České republice“ se objevuje citace Beranová; Kubačák celkem 15x, ale ***nenajdeme jediný další zdroj***. V následující kapitole 1. 3 „Vývoj po roce 1989“ se objevuje na necelých dvou stranách citace Urban; Šarapatka celkem 9x – ***ale nenajdeme jediný další zdroj***. Publikace Beranová, Magdalena; Kubačák, Antonín. 2010. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě.* Praha: Libri, která má rozsah 432 strany, je reprezentativní, ale chybí Dějiny zemědělství v českých zemích: II. díl, 1900–1989, která má rozsah jen 254 strany, jenže nezahrnuje tisícileté dějiny, ale jen zájmové období diplomové práce. Dále chybí např. Lapka, Miloslav, Gottlieb, Miroslav: Rolník a krajina (Kapitoly ze života soukromých rolníků), Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2000, nebo Hájek, Pavel. Jde pevně kupředu naše zem. Praha: Malá Skála, 2008; Gojda, z prací absolventů katedry sociální a kulturní ekologie Jakešová, Kocmanová a mnoho dalších titulů. S Rudolfem Steinerem se samozřejmě v textu pracuje, ale v seznamu literatury rovněž chybí…

3. Formální stránka

Celkem 118 normostrany typograficky nejednotně vypraveného a odbytého vlastního textu („parchant“ na str. 69, kapitola 3.2 na str. 53, jež neobsahuje text atd.) rozsahem plně vyhovují požadavkům, stejně jako dvojjazyčný abstrakt a klíčová slova. Ne vždy požadujeme na studentech uvedení přepisů (všech) rozhovorů; v tomto případě samozřejmě hodnotím úplnou přílohu velmi kladně, stejně jako podrobnou a promyšlenou strukturu polostandardizovaného rozhovoru, též v příloze. Seznam zkratek snad ani nechybí, není jich velké množství.

V příloze je sice připojen projekt práce, ale z neznámých důvodů nečíslovaný a velmi nepřehledný, nikoli ve standardní předepsané formě.

Namátkový přehled jazykových prohřešků a hrubých chyb.

První překlepy nacházíme už v obsahu: „Východiska ekologické zemědělství“ (str. 5); „získaní“ m. „získání“ (str. 8; často chybějící kvantita u subst. verb.); časté dělení slova uvnitř řádku (ve- getariánsky, či jinými směry alternativní vý- živy, str. 15); takřka negramotná věta „S touto normou přišla i výhradní označení ‚bio‘ a ‚eko‘, které usnadňují orientaci odběratelů a také posílily jejich důvěry v ekologické produkty.“ (str. 11).

„Například kniha Zahrádkářova čítanka s podtitulem biodynamické pěstování zeleniny a ovoce vzhledem k nástupu komunismu vyšla až po revoluci, ač ji její autor Luděk Přikryl napsal již v roce 1948. (www.bioinstitut.cz)“ (dočteme se na str. 10–11) a „Například kniha Zahrádkářova čítanka s podtitulem biodynamické pěstování zeleniny a ovoce vzhledem k nástupu komunismu vyšla až po revoluci, ač ji její autor Luděk Přikryl napsal již v roce 1948. (www.bioinstitut.cz)“ (str. 12; jeden z mnoha chmurných dokladů spěchu v závěru práce).

Větu nelze začít „Vztahu ke zvířatům:“ (nota bene na začátku nového, nečíslovaného odstavce) na základě návaznosti na odstavec předchozí (str. 23).

„Jaké překonávaly překážky v pokračování v podnikání, co jim naopak usnadňovalo cestu.“ (str. 100): podmětem jsou ekologičtí zemědělci… a tázací větě chybí otazník, ač některé předchozí (ne všechny…) jej mají.

Nepřehledné číslování seznamu na straně 20.

Většinou dobře promyšlené a o data opřené interpretace a shrnutí v závěrech kapitol jsou tištěné tučně; soulad obsahu a formy přispívá čtivosti textu (v kontrastu pak je řada typografických chyb – řádek v polovině str. 73 aj.). Přitom autorka zjevně má nejen jazykový cit, ale i *výzkumnický cit* pro výpověď svých respondentů a její použití: „‚Chtěl jsem a proto to dělám.‘“ vs. „‚Byla příležitost a proto jsem se rozhodl chtít.‘“ (str. 8)…

Až lyricko-epická poetičnost jazyka sama o sobě nemusí být v odborném (postmoderním) textu zapovězena. Je však nezbytné si uvědomovat *typ diskursu*. „Povolené“ je střídání stylů, nikoli jejich mísení a kontaminace (jeden příklad za všechny: „Krizí v Sasově proběhlo prý strašně moc“ [str. 73]. Chce-li autorka požívat metaforu a konstruovat příběh, měla by se poučit o typech stylů a v daných případech i o tom, co je to přímá řeč, nepřímá, nevlastní přímá, polopřímá.

4. Celkové hodnocení

Defilé nejdůležitějších námitek věcných i formálních.

Autorka ve spěchu (viz zmínky na jiných místech) omylem odevzdala chybnou verzi textu. Omyl jsme vysvětlili a podezření z podvodu rozhodně nemám. Rozdíl ve velikosti obou souborů je však obrovský, přitom prvně odevzdaný je mnohem menší, ale má dokonce o dvě stránky víc. Porovnat je v Adobe Reader verzi nelze, verze ve Wordu chybějí (resp. jsou v režimu Revize). Může se k tomu autorka vyjádřit?

„Zatím se mi nepodařilo nalézt práci věnovanou tématu ekologického zemědělství v České republice, jež by se pomocí kvalitativních metod zabývala přímo konkrétními ekofarmáři ze (sic!) zaměřením na jejich motivace.“ (str. 8) Těmto tvrzením se, aniž bych absolventské práce dohledával, prostě nechce věřit – nebo Vocílková nehledala příliš přičinlivě...

Metodologické námitky.

„Vzorek je vybrán záměrně pro dosažení co největší diversity za účelem získaní (sic!) co nejrůznorodějších přístupů k ekofarmaření (restituent, dříve konvenční farmář či z farmářské rodiny, životní styl, odborné vzdělání, laik, příchod z města, venkovský původ apod.).“ (str. 8) Výběr respondentů tak do značné míry *předjímá* to, co chce autorka teprve zjistit: totiž motivace. Z hlediska „objektivních“, ne psychologických, sociodemografických charakteristik však chybějí např. pastvináři, což čtenář zjistí jaksi mimochodem teprve v závěru. Ambice projektu „Získáme tak informativní obraz polistopadového přístupu k nekonvenčnímu hospodaření.“, z níž bylo na popud vedoucího alespoň vyškrtnuto slovo

„jedinečný“, tak zůstává naplněna jen částečně. Autorka navíc výběrem vzorku částečně předjímá závěry.

Respektovaný Yin je citován ze sekundární literatury, s překlepy až komickými („… za co možná nepřirozenějších podmínek výskytu jevu“) a s nesmyslnými pádovými koncovkami.

Pokud jde o příběh: Vocílková se opírá o Švaříčka, Šeďovou (str. 41) a o *jedinou* zmínku u Yina (str. 36, viz výše); jinak výklad narace, její postupy, přínos, způsob použití a její oprávnění nejsou zdůvodněny včetně poetičnosti jazyka, metafor atd.).

Autorka by asi měla vysvětlit, zda Yinovu knihu četla; dále povahu sociologického výzkumu nad jevy, nad nimiž *máme* plnou kontrolu: je zde sociolog nebo obecně výzkumník v pozici manažera, který kontroluje a řídí realitu? (str. 36)

Práce není multipřípadovou studií. Pracuje s několika (šesti – naprosto postačující počet) jednotlivými případy, které úspěšně převypráví a porovnává, ale je založena pouze na výzkumných rozhovorech, nikoli na shromáždění a komparaci různých typů dat (kvantitativních a kvalitativních) a jejich triangulaci.

Metoda polostrukturovaného rozhovoru je (bohužel s využitím prakticky jediného zdroje) dobře popsána (až zbytečně: závěrečné otázky rozhovoru), ne však ve všech aspektech ve skutečnosti použita (interpretace dat – otevřené kódování). Pochvalu zaslouží velmi podrobná kostra rozhovoru v příloze, která svědčí o tom, že autorka skutečně dobře zná svůj cíl, ví i v podrobnostech, co chce zjistit, a díky svému investigativnímu talentu i dokáže své rozhovory podněcujícím způsobem vést.

U pojmu „místo“ (str. 58 a jinde) se přímo nabízí výklad s použitím Heideggera, resp. Norberga-Schulze.

Celkově je práci nutné hodnotit jako nevyužitou příležitost nebo příležitost využitou nedostatečně. Rozhovory, citace, výroky, názory ekofarmářů (primární materiál, ale dobře získaný autorkou) a příběhy ekofarmářů (výtěžek autorky, její konstrukt a přínos) mají vysokou výpovědní hodnotu samy o sobě. Závěr je však sporný. Přináší sice řadu zjištění a na jedné straně lze Lenku Vocílkovou pochválit, že v žádném případě nejde „nad data“, zdaleka však nevytěžuje vše, co by mohl a měl: v komparaci, interpretaci, kontextech. Do závěru vědecké práce prostě už nepatří rozsáhlé pasáže a formulace „Ptala jsem se po jejich příběhu, příběhu jejich farmy, jejich rodiny, *jejich snů* (zvýr. IR).“; ale jasné pojmosloví, výkladové rámce. Po věcné stránce: „Vzorek je vybrán záměrně pro dosažení co největší diversity za účelem získaní (sic!) co nejrůznorodějších přístupů k ekofarmaření (restituent, dříve konvenční farmář či z farmářské rodiny, životní styl, odborné vzdělání, laik, příchod z města, venkovský původ apod.).“ (str. 8) a autorka nás ještě několikrát ujistí o komplexnosti svého průzkumu. Na straně 102 v závěrech pak čteme: „Nenaplnil se předpoklad, že u některých farmářů hrály zásadní roli dotace, aby se vůbec do ekologického zemědělství pustili. Nevydala jsem se totiž k takzvaným pastvinářům. U ‚mých‘ šesti farmářů tento aspekt byl až druhotný, u některých se vůbec neobjevil.“ Podobně se slovo „motivace“ v „Závěru“ objeví jen v úvodním odstavci, ale skutečný *přehled* motivací v něm čtenář nedostane (přestože jistou informaci ano).

Symptomatická je nikoli jen formální nedbalost, ale především fakt, že autorka neuvádí, v jakém vědním oboru se pohybuje, jaká výkladová paradigmata a jaký jazyk a proč bude používat. Konzistence celého textu, jejž by nejspíše bylo možné zařadit do kulturní antropologie, potřebujeme-li nutně oborovou „škatulku“, tím velmi trpí. Přitom není nijak v rozporu fakt, že vytvoření silných příběhů včetně metafor má vysokou výpovědní hodnotu; to,

co výrazně chybí, je komparace a metadiskurs, který už nemůže být „metapříběhem“, ale musel by použít jiného vědeckého instrumentária.

Před závěrečným hodnocením se omlouvám Lence Vocílkové za opožděné dodání posudku – snažil jsem se její handicap minimalizovat ústním sdělením a dodáním podkladů k posudku.

Popis empirického výzkumu je psán s velkým citem, rozhodně však spíše literárním než vědeckým. Výpovědní hodnota je nicméně vysoká a naštěstí i závěr obsahuje relevantní zjištění, byť nikoli nejlépe formulovaná. Metodologické a formální nedostatky jsou však natolik závažné, že je na místě úvaha, zda práci připustit k obhajobě – resp. zda více hodnotit jakousi mez, jež nesmí být podkročena, nebo kvalitu jiných aspektů, nebo nejjednodušeji, zda hodnotit vstřícně to, co v práci je a nikoli to, co by v ní být mělo, ale není. Protože se přece jen kloním spíše k první volbě, **doporučuji práci k obhajobě s hodnocením 9 až 10 bodů**, tedy **dobře až velmi dobře** v závislosti na výkonu diplomantky nejen v prezentaci, ale i v tom, jak se vyrovná s námitkami.

Praha 3. září 2014 PhDr. Ivan Rynda